

Казміришин Е. О.,
здобувач Університету сучасних знань

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL INSTRUMENTS FOR ENSURING THE IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE

Статтю присвячено з'ясуванню переліку адміністративно-правових інструментів, які використовують суб'єкти публічної адміністрації під час реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. Для досягнення сформульованої у статті мети вирішуються наступні дослідницькі завдання: 1) проаналізувати вітчизняну наукову літературу, присвячену осмисленню категорії «адміністративно-правові інструменти» або її аналогів; 2) визначити різновиди адміністративно-правових інструментів, які використовуються суб'єктами публічної адміністрації під час здійснення державної політики у сфері європейської інтеграції України; 3) конкретизувати перспективи розширення переліку адміністративно-правових інструментів, які можуть використовувати суб'єкти публічної адміністрації під час реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України.

У статті надано авторське розуміння категорії «адміністративно-правові інструменти» як юридичних засобів (приймів), які використовуються публічною адміністрацією для здійснення регулюючого впливу на учасників суспільних відносин, що склалися у сфері публічного адміністрування. Таке визначення адміністративно-правових інструментів цілком узгоджується із їх функціональним призначенням під час регулювання адміністративно-правових відносин, які виникають під час реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України.

На підставі аналізу законодавства України та вітчизняної наукової літератури констатується те, що сьогодні до переліку адміністративно-правових інструментів, які залучаються до здійснення зовнішньої політики України, належать: підзаконні нормативно-правові акти, акти-плани та інформаційні акти. Доведено необхідність запровадження чіткої процедури залучення інституцій громадянського суспільства та зацікавлених приватних осіб до розробки, обговорення та контролю за виконанням актів-планів реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. Процедуру такого залучення варто визначити на рівні Адміністративно-процедурного кодексу України. Обґрунтовується необхідність розширення переліку адміністративно-правових інструментів, які залучаються до реалізації державної євроінтеграційної політики за рахунок координаційних та субординаційних адміністративних договорів.

Ключові слова: *євроінтеграція, інструменти публічного адміністрування, підзаконні нормативно-правові акти, акти-плани, інформаційні акти, адміністративні договори.*

The article is devoted to determining the list of administrative and legal instruments for ensuring the implementation of state policy in the field of European integration of Ukraine. In order to achieve the stated purpose, it seems necessary to solve the following research problems: 1) to analyze the domestic scientific literature devoted to understanding the category of “administrative and legal instruments” or its analogues; 2) identify the types of administrative and legal instruments used by public administration entities in implementing state policy in the field of European integration of Ukraine; 3) to specify the prospects of expanding the list of administrative and legal instruments that public administration entities may use in implementing state policy in the field of European integration of Ukraine.

As a result of the study the following conclusions are reached: they use the appropriate administrative and legal instruments to perform the tasks assigned to the subjects of the public administration of Ukraine involved in the implementation of state policy in the sphere of European integration of Ukraine. The conducted research allows to state that the specifics of this direction of state policy of Ukraine determines their insignificant list. These include: by-laws, planning acts and information acts; the necessity of introducing a clear procedure for involving civil society institutions and interested individuals in developing, discussing and monitoring the implementation of state policy plans in the field of European integration of Ukraine has been proved. The procedure for such involvement should be defined at the level of the Administrative Procedure Code of Ukraine; the necessity of expanding the list of administrative and legal instruments used by the public administration of Ukraine in implementing state policy in the field of European integration of Ukraine is substantiated. Their extension is possible, for example, through the involvement of administrative contracts, in particular: subordination and coordination administrative agreements. They could become the legal basis for the interaction of public administration entities of Ukraine, as well as subjects of national public administration and local self-government bodies or civil society institutions in particular areas of implementation of state policy in the field of European integration of Ukraine.

Key words: *European integration, instruments of public administration, by-laws, acts-plans, information acts, administrative contracts.*

Реалізацію державної політики у сфері європейської інтеграції України неможливо уявити без адміністративно-правових інструментів, які використовують суб'єкти публічної адміністрації, здійснюючи цей напрям державної політики України. Як справедливо зазначає В.В. Галуцько: «Саме використовуючи їх, суб'єкти публічної адміністрації вступають в адміністративно-правові відносини і досягають

бажаного для публічного адміністрування якнайповнішого забезпечення прав, свобод та законних інтересів приватних осіб публічного інтересу держави й суспільства загалом» [1, с. 143].

Незважаючи на очевидну важливість адміністративно-правових інструментів для реалізації названого напрямку зовнішньої політики України можна констатувати те, що вони майже не досліджені. Інакше

кажучи, аналізуючи вітчизняну наукову літературу [2; 3; 4 та ін.] неможливо отримати комплексне уявлення про перелік адміністративно-правових інструментів, які використовує публічна адміністрація під час реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. У зв'язку із цим є нагальною потреба не тільки дослідити власне самі адміністративно-правові інструменти, але й визначити ті із них, які використовує публічна адміністрація під час реалізації названого напрямку зовнішньої політики України.

Метою статті є визначення переліку адміністративно-правових інструментів забезпечення реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. Для досягнення сформульованої мети уявляється необхідним вирішити наступні дослідницькі завдання: 1) проаналізувати вітчизняну наукову літературу, присвячену осмисленню категорії «адміністративно-правові інструменти» або її аналогів; 2) визначити різновиди адміністративно-правових інструментів, які використовуються суб'єктами публічної адміністрації під час здійснення державної політики у сфері європейської інтеграції України; 3) конкретизувати перспективи розширення переліку адміністративно-правових інструментів, які можуть використовувати суб'єкти публічної адміністрації під час реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України.

Дослідження адміністративно-правових інструментів, залучених до реалізації названого напрямку державної політики України, передбачає аналіз широкого кола наукових джерел. За тематичним спрямуванням їх можна поділити на наступні групи:

- по-перше, наукові джерела, присвячені осмисленню категорії «інструменти діяльності публічної адміністрації» та її аналогів [5; 6; 7 тощо];

- по-друге, наукова література, присвячена визначенню системи адміністративно-правових інструментів [8; 9; 10 та ін.];

- по-третє, дослідження, присвячені окремим інструментам діяльності публічної адміністрації [11; 12; 13 та ін.].

Адміністративно-правові інструменти є відносно новою для науки адміністративного права категорією, а отже, не достатньо дослідженою. Як справедливо звертає увагу І.В. Патерило, поняття «інструментів діяльності публічної адміністрації» є невідомим, оскільки протягом тривалого часу у межах доктрини адміністративного права застосовується категорія «форми державного управління», сформована ще за часів радянської влади, доцільність, зміст та права спрямованість якої майже не ставиться під сумнів [5, с. 97]. Таким чином, поряд із орієнтованими на європейську доктрину адміністративного права дослідженнями, які активно використовують категорію «інструменти публічного адміністрування» та їх аналоги [1, с. 143; 8, с. 187, 188], у вітчизняній науковій літературі адміністративно-правового спрямування можна знайти залишки радянського підходу до розуміння адміністративно-правових інструментів діяльності публічної адміністрації. Йдеться про

використання окремими науковцями таких категорій: «форми державного управління»; «форми управління»; «форми діяльності органів виконавчої влади» [7, с. 272; 14, с. 134; 15, с. 421–423].

На наш погляд, очевидним є той факт, що адміністративне право за радянської доби та адміністративне право за доби незалежної України функціонує за принципово різних умов. Саме тому об'єктивно необхідно ґрунтовно реформувати усі інститути адміністративного права України, у тому числі такий інститут Загального адміністративного права України, як інститут інструментів діяльності публічної адміністрації. Як справедливо зазначає Р.С. Мельник: «категорія «інструменти публічного адміністрування» замінила собою застаріле поняття «форми і методи державного управління», що є свідченням орієнтації українського адміністративного права на сучасні європейські концепції» [8, с. 187]. Отже, заміна категорій «форми і методи державного управління» категорією «інструменти публічного адміністрування» або її аналогом «адміністративно-правові інструменти» є логічним наслідком розвитку адміністративного права України, наближення його до європейського адміністративного простору.

Під самою ж категорією «адміністративно-правовий інструмент» ми пропонуємо розуміти юридичні засоби (прийоми), які використовуються публічною адміністрацією для здійснення регулюючого впливу на учасників суспільних відносин, що склалися у сфері публічного адміністрування. Таке визначення адміністративно-правових інструментів цілком узгоджується із їх функціональним призначенням під час регулюванні адміністративно-правових відносин, які виникають під час реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України.

У науковій літературі визначають такі характерні риси адміністративно-правових інструментів:

- вони мають публічно-правову природу;
- суб'єкти публічного адміністрування застосовують їх у процесі свого функціонування;
- порядок їх застосування регулюється нормами адміністративного права;

- застосування того чи іншого інструменту зумовлено компетенцією, сферою і метою діяльності суб'єкта публічного адміністрування;

- у разі їх застосування настають юридичні наслідки і/або фактичні результати [8, с. 187].

До наведеного переліку ознак адміністративно-правових інструментів додають ще такі:

- вони є зовнішнім виразом форми адміністративної діяльності публічної адміністрації;
- відображають правову динаміку публічного адміністрування;

- зумовлені реалізацією адміністративних обов'язків суб'єктів публічної адміністрації [1, с. 143].

Усім названим ознакам, безперечно, мають відповідати адміністративно-правові інструменти, які використовує публічна адміністрація у процесі реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України.

Варто відмітити те, що категорія «адміністративно-правовий інструмент» об'єднує широкий перелік інструментів діяльності публічної адміністрації, які різняться за своєю юридичною природою та призначенням. У науковій літературі можна зустріти різні підходи до виокремлення видів інструментів діяльності публічної адміністрації. На думку Т.О. Карабіна, до основних видів інструментів діяльності публічної адміністрації необхідно віднести: нормативні акти, адміністративні акти та адміністративні договори [16, с. 164–169]. На думку І.В. Патерило, до різновидів інструментів діяльності публічної адміністрації варто віднести: підзаконні нормативно-правові акти, адміністративні акти, адміністративні договори, адміністративні акти-дії та акти-плани [6, с. 175]. Схожу систему інструментів публічного адміністрування можна зустріти у дослідженнях Р.С. Мельника та В.В. Галуцько. Так, вчені до переліку інструментів публічного адміністрування відносять: 1) нормативно-правовий акт; 2) адміністративні акти; 3) адміністративні договори; 4) плани; 5) фактичні дії [8, с. 188; 1, с. 160]. До цього переліку Є.В. Петров додає також приватноправові інструменти [11, с. 198]. Безперечно, арсенал адміністративно-правових інструментів, які використовує публічна адміністрація України у своїй діяльності, залежить від специфіки тієї сфери, де вона реалізує свої повноваження. Інакше кажучи, у одній сфері перелік таких інструментів буде ширший, наприклад у сфері державного регулювання економіки, де публічна адміністрація України поряд із основними інструментами публічного адміністрування може використовувати такі приватноправові інструменти: надання послуг з водопостачанням та водовідведенням, через утворені нею державні (комунальні) підприємства; участі у функціонуванні (управлінні) акціонерними товариствами, в яких певна частина акцій належить державі; надання державних (комунальних) позик тощо [8, с. 254]. У іншій сфері публічна адміністрація буде застосовувати лише окремі інструменти її діяльності. У цій частині варто говорити про використання адміністративно-правових інструментів національною публічною адміністрацією України у процесі реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. Наразі публічна адміністрація України використовує у цій сфері лише окремі інструменти своєї діяльності, такі як: 1) підзаконні нормативно-правові акти; 2) плани; 3) інформаційні акти.

Хотілося б коротко зупинитися на аналізі кожного із названих адміністративно-правових інструментів. Розпочати хотілося б із нормативно-правового акту. Як справедливо зазначає В.В. Галуцько: «Без нормативних актів не може бути публічного управління як такого, водночас без них правова система держави втрачає своє регульовальне призначення у сфері дій публічної адміністрації» [1, с. 145]. Отже, нормативно-правові акти належать до переліку основних адміністративно-правових інструментів діяльності публічної адміністрації України. Дійсно, якщо говорити про державну політику у сфері

європейської інтеграції України, то саме нормативно-правові акти, які видаються у межах своєї компетенції та повноважень суб'єктами публічної влади, є основою для реалізації відповідного напрямку зовнішньої політики України. Загалом цей напрям державної політики України регулюється: Указами Президента України [17]; Постановами Верховної Ради України [18]; Постанови Кабінету Міністрів України [19; 20; 21], актами центральних органів виконавчої влади [22].

До переліку адміністративно-правових інструментів, які використовують суб'єкти публічної адміністрації під час реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України, належать акти-плани. Як інструменти публічного адміністрування, вони наразі досліджені мало. Чи не єдиним комплексним дослідженням цього адміністративно-правового інструменту є фундаментальні дослідження системи адміністративного права України, зроблені Р.С. Мельником. Пояснюючи причини незначного дослідження цього інструменту діяльності публічної адміністрації, вчений звертає увагу на те, що плани зазвичай затверджуються звичними для нас видами адміністративних актів, наприклад, наказами чи рішеннями органів місцевого самоврядування. Проте це не значить, що наказ чи розпорядження, яким затверджено план, поглинає останній [10, с. 249]. Ми цілкомовно поділяємо наукову позицію вченого та розглядаємо акти-плани як важливий інструмент діяльності публічної адміністрації під час реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України.

Наразі серед переліку нормативних актів, які є юридичною основою реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України, є декілька актів-планів. До них належать: а) План заходів з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, затверджений Указом Президента України «Питання європейської та євроатлантичної інтеграції» від 20 квітня 2019 року № 155/2019 [17]; б) План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 1106 «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [19].

Говорячи про використання актів-планів як адміністративно-правових інструментів під час реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України, необхідно відмітити наступні їх особливості:

– по-перше, вони орієнтовані на досягнення результату реалізації державної політики України у названій сфері у майбутньому. Інакше кажучи, вони містять перелік заходів, виконання яких є пере-

думовою для досягнення результатів у сфері європейської інтеграції України;

– по-друге, сьогодні перелік актів-планів у частині реалізації названого напряму зовнішньої політики України обмежується винятково планами як інструментами тактичного призначення. На наш погляд, у перспективі має бути прийнята Національна стратегія європейської інтеграції України, яка буде реалізовуватися за допомогою одного чи декількох планів реалізації названої Національної стратегії, які мають прийматися на відповідний строк. Таким чином, до переліку актів-планів у частині реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України можна буде відносити не тільки, власне, плани, але й стратегії як інструменти для стратегічного планування цього напряму державної політики України;

– по-третє, аналіз Плану заходів з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [17] та Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [19], дозволяє констатувати те, що вони мають переважно внутрішньоуправлінське спрямування. Інакше кажучи, вони містять обов'язкові до виконання вимоги, адресовані саме суб'єктам публічної адміністрації України.

Важливим аспектом застосування актів-планів як адміністративно-правових інструментів діяльності публічної адміністрації України є необхідність їх переднього узгодження із інституціями громадянського суспільства та окремими приватними особами. Маємо відмітити те, що як під час підготовки Плану заходів з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [17], так і при підготовці Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [19], жодних загальнодержавних слухань та відповідних обговорень не проводилося. Інакше кажучи, приватні особи та громадянське суспільство в Україні, яке, до речі, має бути інтелектуальним опонентом держави, були фактично відсторонені від процесу підготовки та затвердження названих планів. На наш погляд, інститути громадянського суспільства, окремі зацікавлені приватні особи повинні мати реальні, гарантовані законодавством України можливості залучатися до розробки, обговорення та контролю за виконанням відповідних актів-планів. Процедuru такого залучення варто визначити на рівні Адміністративно-процедурного кодексу України, потреба створення якого була нормативно визнана ще у 1998 році Указом Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» [23].

Окремим адміністративно-правовим інструментом діяльності публічної адміністрації є інформаційні акти. Варто відмітити те, що у вітчизняній юридичній літературі інформаційні акти як адміністративно-правовий інструмент діяльності публічної адміністрації майже не досліджені. Хоча вони реально існують як вид адміністративних актів, тобто фактичних дій у багатьох сферах публічного управління в Україні. Сьогодні найкраще особливість цих адміністративно-правових інструментів визначив В.В. Галуцько. Так, вчений виокремлює два основних види інформаційних актів: а) інформування населення та б) надання довідок як інструмент публічного адміністрування [1, с. 183, 187, 188]. Обидва види інформаційних актів присутні під час реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України, адже публічна адміністрація України має інформувати як Український народ про міру просування євроінтеграції України, так і надавати інформацію на вимогу приватних осіб щодо окремих аспектів реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України.

Окреслюючи перспективи розширення адміністративно-правових інструментів, які публічна адміністрація України може використовувати під час реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України маємо відзначити те, що існують певні інструменти публічного адміністрування, які, виходячи із мети і завдань цього напряму зовнішньої політики України, використовувати недоцільно. Йдеться насамперед про приватноправові інструменти діяльності публічної адміністрації України. Разом із тим є й інші адміністративно-правові інструменти, використання яких є, на наш погляд, доцільним. У цій частині йдеться про адміністративний договір. Наразі цей адміністративно-правовий інструмент не використовується у процесі реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України, адже ми не можемо знайти бодай одного прикладу його використання національною публічною адміністрацією під час реалізації названого напряму зовнішньої політики України. Окреслюючи перспективи залучення цього адміністративно-правового інструменту у процес реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України, ми маємо відштовхуватися насамперед від його нормативних характеристик, визначених на рівні п. 16 ст. 4 КАС України [24]. Так, під адміністративним договором розуміється спільний правовий акт суб'єктів владних повноважень або правовий акт за участю суб'єкта владних повноважень та іншої особи, що ґрунтується на їх волеузгодженні, має форму договору, угоди, протоколу, меморандуму тощо, визначає взаємні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері і укладається на підставі закону: а) для розмежування компетенції чи визначення порядку взаємодії між суб'єктами владних повноважень; б) для делегування публічно-владних управлінських функцій; в) для перерозподілу або об'єднання бюджетних коштів у випадках, визначених законом; г) замість видання індивідуального

акта; д) для врегулювання питань надання адміністративних послуг [24].

У теорії адміністративного права виділяють наступні види адміністративних договорів: а) координаційні, тобто коли договір укладається за участю двох непідпорядкованих один одному органів публічної адміністрації; б) субординаційні, тобто коли договір укладається між підпорядкованими один одному органами публічної адміністрації або між органом публічної адміністрації та приватною особою; в) договорів про зобов'язання, відповідно до яких один або кожний із суб'єктів договірних відносин зобов'язаний виконати певні дії (прийняти рішення тощо); г) мирові угоди, які мають на меті усунення непорозумінь у питаннях правового статусу відповідних суб'єктів або у питаннях, пов'язаних з виконанням певних обов'язків, тощо; д) «договори обміну», відповідно до яких приватна особа бере на себе зобов'язання надати певну послугу в обмін на іншу послугу з боку органу публічної адміністрації [10, с. 252].

Безперечно, із усього цього арсеналу адміністративних договорів публічна адміністрація може обрати ті, які найкраще відповідають меті та завданням державної політики у сфері європейської інтеграції України. Висловлюючи власне бачення переліку таких адміністративних договорів, можемо віднести до їх переліку насамперед координаційні та субординаційні адміністративні договори. Координаційні адміністративні договори, наприклад, у формі меморандумів про співпрацю, могли б стати основою взаємодії публічної адміністрації та органів місцевого самоврядування або публічної адміністрації та інституцій громадянського суспільства у процесі формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. Крім того, координаційні адміністративні договори могли б стати основою для співпраці суб'єктів публічної адміністрації та суб'єктів публічної влади, які, з одного боку, не належать до виконавчої гілки державної влади, а з іншого боку, за власним бажанням можуть долучитися до виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Перелік напрямів такої взаємодії визначений у згадуваній нами Постанові Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 1106 [19].

Субординаційні договори змогли б стати основою взаємодії суб'єктів публічної адміністрації, які займають різне місце в ієрархії органів виконавчої влади. Наприклад, вони могли стати основою для взаємодії щодо окремих напрямів євроінтеграції: економічної, сфери транспорту, науки, безпеки, прав людини між профільними міністерствами та центральними органами виконавчої влади у межах тих напрямів виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

У результаті проведеного дослідження можна зробити такі **висновки**:

1. Для виконання завдань, які покладені на суб'єктів публічної адміністрації України, залучених до реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України, ними використовуються відповідні адміністративно-правові інструменти. Проведене дослідження дозволяє констатувати те, що специфіка цього напрямку державної політики України зумовлює незначний їх перелік. До нього належать: підзаконні нормативно-правові акти, акти-плани та інформаційні акти.

2. Доведено необхідність запровадження чіткої процедури залучення інституцій громадянського суспільства та зацікавлених приватних осіб до розробки, обговорення та контролю за виконанням актів-планів реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. Процедуру такого залучення варто визначити на рівні Адміністративно-процедурного кодексу України.

3. Обґрунтовано необхідність розширення переліку адміністративно-правових інструментів, які використовує публічна адміністрація України під час здійснення державної політики у сфері європейської інтеграції України. Їх розширення можливе, наприклад, за рахунок залучення адміністративних договорів, а зокрема: субординаційних та координаційних адміністративних договорів. Вони могли б стати юридичною основою взаємодії суб'єктів публічної адміністрації України, а також суб'єктів національної публічної адміністрації та органів місцевого самоврядування або інституцій громадянського суспільства щодо окремих напрямів здійснення державної політики у сфері європейської інтеграції України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В., Діхтєвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
2. Назаренко М.О. Комплексний механізм реалізації євроінтеграційної політики України : дис... канд. юрид. наук: 25.00.02. Одеса : Одес. регіон. інст-т держ. упр-ня Нац. акад. держ. упр-ня при Президентові України, 2014. 238 с.
3. Гнатюк М.М., Малик Я.Й., Прокопенко Л.Л. Відносини з Європейським Союзом та процес європейської інтеграції України. / *Relations Between Ukraine and the EU and European Integration Process*. Навч. посіб. / За заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого, О. Рудіка, Л. Прокопенка, В. Стрельцова. Київ : Міленіум, 2009. 782 с.
4. Галаган М.О. Реалізація євроінтеграційної політики України. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. Одеса : Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2013. Вип. 2 (54). С. 44–47.
5. Патеріло І.В. Інструменти діяльності публічної адміністрації: сутність та зміст. *Науковий вісник Ужгородського університету. Право*. Ужгород, 2014. Вип. 27. т. 2. С. 174–178.
6. Патеріло І.В. Проблеми сучасного розуміння інструментів діяльності публічної адміністрації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 12. Т. 1. С. 97–100.
7. Адміністративне право України. Академічний курс. Підручник : у 2 т./ Ред. колегія В.Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ. ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2007. Т.1. 592 с.
8. Мельник Р.С. Загальне адміністративне право в питаннях і відповідях : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 308 с.

9. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник / За заг. ред. Р.С.Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.
10. Мельник Р.С. Система адміністративного права України : дис. ... д-ра юрид. наук. : 12.00.07. Харків, 2010. 415 с.
11. Петров Є.В. Феноменологія адміністративно-господарського права України : монографія. Харків : Диска плюс, 2012. 392 с.
12. Петров Є.В. Адміністративно-господарське право як підгалузь адміністративного права України : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2012. 415 с.
13. Мосьондз С.О. Адміністративно-правові засади державної політики України в сфері науки : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ. 2012.452 с.
14. Адміністративне право : [підручник]/Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.) , В.М. Гарашук, В.В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гращука, В.В. Зуй. Харків : Право, 2010. 624 с.
15. Россинский Б.В. Административное право : [учебник] / Б.В. Росинский, Ю.Н. Старилов. 4-е изд., пересмотр. и доп. Москва : Норма, 2009. 928 с.
16. Карабін Т.О. Проблеми визначення суб'єктного складу публічної адміністрації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). С. 164–169.
17. Питання європейської та євроатлантичної інтеграції: Указ Президента України від 20 квітня 2019 р. № 155/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1552019-26586> (дата звернення: 24.04.2019).
18. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання: Постанова Верховної Ради України від 29 серпня 2019 р. № 19-IX. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-20> (дата звернення: 23.09.2019).
19. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-z-odniyeyi-storoni-ta-yevropejskim-soyuzom-yevropejskim-spivtovaristvom-z-atomnoyi-energiyi-i-yihnimi-derzhavami-chlenami-z-inshoyi-storoni> (дата звернення: 23.09.2019).
20. Про Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції: Постанова Кабінету Міністрів України від 04 жовтня 2017 р. № 759. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250334224>(дата звернення: 23.09.2019).
21. Про ефективне використання державних коштів: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 р. № 710. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2016-%D0%BF> (дата звернення: 23.09.2019).
22. Про затвердження Положення про департамент міжнародного торговельно-економічного співробітництва та європейської інтеграції: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 24.03.2016 № 502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0502731-16> (дата звернення: 23.09.2019).
23. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98> (дата звернення 23.09.2019).
24. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 червня 2005 р. № 2747-IV / Верховна Рада України : офіц. вебпортал. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 23.09.2019).